

УДК 351.82:[005.332.4:368]

Р.М. Мосціпан

аспірант

Національна академія державного управління при Президентові України

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА НА РИНКАХ СТРАХОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ: ВПЛИВ МЕГАЕКОНОМІКИ ТА РОЛЬ ДЕРЖАВИ

У статті розглянуто вплив мегаекономіки на конкурентне середовище на ринках страхових послуг України, питання неспроможності ринку та неспроможності державної влади у сфері захисту економічної конкуренції на цих ринках. Запропоновано шляхи вдосконалення державної політики у вищезазначеній сфері, зокрема посилення впливу державної політики на формування добросовісного конкурентного середовища.

Ключові слова: економічна конкуренція, ринки страхових послуг, асиметрична інформація, ефективність і результативність державної політики, неспроможність ринку.

I. Вступ

Формування державної політики на ринках фінансових послуг України закономірно привертає підвищену увагу у зв'язку з відсутністю загально визнаних підходів до побудови стабілізаційних механізмів на ринках фінансових послуг у світі, що було однією з причин останньої світової фінансово-економічної кризи. Ринки страхових послуг серед ринків фінансових послуг є такими, що розвиваються, і питання захисту економічної конкуренції та формування конкурентного середовища на них, а також ефективність функціонування відповідних механізмів державного управління є високоактуальними та такими, що потребують вчасного реагування з боку держави.

Різноманітні питання захисту економічної конкуренції, принципів і тенденцій розвитку державного управління в цій сфері, теоретико-методологічні засади страхової діяльності досліджено в працях В.Д. Базилевича, О.І. Барановського, З.М. Борисенко, В. Волес, В. Віскозі, Я.А. Жаліла, О.І. Кілієвича, О.О. Костусева та ін. Значний внесок у теорію конкуренції зробили зарубіжні науковці – М. Портер та І. Кірцнер. Теорію асиметрії інформації, яка має практичне застосування в аналізі страхових ринків, досліджували нобелівські лауреати: Д. Акерлоф, Д. Стігліц та М. Спенс.

Незважаючи на досить велику кількість досліджень захисту економічної конкуренції на різних ринках послуг загалом, питання захисту економічної конкуренції на ринках саме страхових послуг, ефективність функціонування відповідних механізмів державного управління та формування конкурентного середовища на цих ринках, зокрема в умовах посткризового періоду, майже не вивчені. Складність проблеми посилюється впливом макроекономічних процесів на поведінку суб'єктів господарювання на вказаних ринках, зокрема в бік кроків, які мож-

на класифікувати як недобросовісні. Також недостатньо досліджено питання формування державної політики у сфері захисту економічної конкуренції на вказаних ринках та шляхи її вдосконалення, а також закономірності і тенденції розвитку державного управління в цій сфері.

II. Постановка завдання

Метою статті є аналіз впливу мегаекономіки на формування конкурентного середовища на ринках страхових послуг України, питань неспроможності ринку та неспроможності державної влади у сфері захисту економічної конкуренції на цих ринках, зокрема, за умов браку інформації, а також визначення шляхів вдосконалення державної політики у сфері захисту економічної конкуренції на вказаних ринках, зокрема шляхом внесення пропозицій щодо конкретних змін у Законі України "Про захист економічної конкуренції" стосовно функціонування ринків страхових послуг, що має сприяти, зокрема, захисту інтересів суб'єктів страхової системи та розвитку національної економіки.

III. Результати

Остання світова криза має глобальний характер. Вона охопила всі сфери економіки й суспільства всіх країн і регіонів. Аналіз її причин і наслідків свідчить, що світ вступає в нову еру, яка характеризуватиметься значним посиленням невизначеності розвитку. У майбутньому загальна картина перебігу кризи суттєво зміниться. Як зазначають сучасні дослідники, криза стане дискретно-безперервною, тобто різні прояви напруження постійно виникатимуть в окремих локальних просторах світового господарства, періодично поєднуючись у ланцюги локальних криз і формуючи глобальну кризу. Періодичність таких криз залежатиме від параметрично непрогнозованих факторів і тому буде невизначеною. За таких глобальних коливань вистояти може тільки конкурентоспроможна економіка, яка має національний виробничий комплекс, що гарантує економічну безпеку

країни, розвинутий внутрішній ринок, збалансовану соціальну структуру й ефективну політичну систему [2].

Рамки окремої держави стають занадто вузькими для регулювання процесів у національній економіці, оскільки вони часто залежать від того, що в цей час відбувається в інших країнах. У міру посилення відкритості національних економік і зростання ролі зовнішніх чинників традиційні інструменти макро- та мікроекономічного регулювання (податки, ставки рефінансування, інтервенції на валютному ринку тощо) видаються все менш ефективними. Макроекономічне регулювання виявляє все більш колективний, міждержавний характер, хоча має на меті стабілізацію економіки конкретних країн з урахуванням їхніх національних інтересів. І чим тісніше взаємозалежні національні господарства різноманітних країн, тим вагомішою стає потреба в "колективізмі". Більшість таких об'єднань сьогодні має економічний характер, проте необхідно відзначити зростання заполітизованості подібних об'єднань, у яких держави поступаються (добровільно і свідомо) частиною свого суверенітету [4].

Нестабільність світової економіки та висока волатильність кон'юнктури світових фінансових ринків ускладнюють і здорожують залучення зовнішніх ресурсів для забезпечення фінансової стійкості економіки України. За таких умов посилюється роль мобілізації внутрішніх ресурсів та їх нагромадження в реальному секторі вітчизняної економіки. Відплив фінансових ресурсів суб'єктів господарювання поза межі національної економіки звужує її фінансовий потенціал та, відповідно, стримує економічне зростання й розвиток соціальної сфери, негативно впливає на обсяги надходжень до бюджету України [12; 13].

Ситуація ускладнюється тим, що минула криза загострила неспроможність ринку функціонувати ефективно, що є об'єктивною підставою для державного втручання, яке має завданням забезпечити кращі умови для економічної конкуренції. Адже в теорії і на практиці ринковий механізм може не спрацювати в кількох випадках [5]. Розглядаючи питання захисту економічної конкуренції на ринках страхових послуг та формування конкурентного середовища на них, звернемо підвищену увагу на випадок демонстрування ринком своєї неспроможності на практиці, що має прояв у виникненні помилкового розподілу ресурсів, коли бракує інформації, тобто проблему асиметричної інформації – ситуацію, коли одна зі сторін відносин поінформована гірше, ніж інша. Менш поінформована сторона, як правило, приймає неефективне рішення, сподіваючись, що воно буде ефективним. Разом з тим суттєвою проблемою може бути існування монополій та інших ринкових структур з неповною конкуренцією, що потребує від державної влади забезпечення умов для конкуренції й запобігання ситу-

ації, коли одна фірма або невелика група фірм практично контролюють певні ринки.

У ситуації асиметричної інформації неспроможність ринку означає, що саморегульований ринковий механізм не здатний своєчасно (тобто в момент прийняття рішення про ринкову операцію) забезпечити учасників ринку однаковою й вичерпною інформацією щодо якісних характеристик благ та міри відповідності цін цим характеристикам.

За таких умов ціна послуги, зокрема фінансової, може бути необґрунтовано високою для, наприклад, отримання надприбутків, або необґрунтовано низькою для конкурентної боротьби.

Асиметрія інформації (або недостатня поінформованість) є також однією з основних причин, що породжує систематичну неспроможність державної влади досягти декларованих цілей державного втручання. Тобто уряд ніколи не має вчасно всієї інформації, яка необхідна для прийняття найкращих політичних рішень; всю бажану інформацію за обмежений час неможливо отримати навіть технічно, до того ж існують групи інтересів, які не зацікавлені в постачанні повної та достовірної інформації [5; 6].

Результативність державного управління в такій ситуації полягає в здійсненні заходів, які можуть зобов'язувати надавати визначену законодавством інформацію стосовно характеристик запропонованих послуг.

Для того, щоб ринок виконував функцію ефективного розподілу ресурсів, необхідно, зокрема, щоб він був конкурентним; сторони певних відносин поінформовані однаково; забезпечено такий розподіл благ і доходів між індивідами, який відповідає суспільним уявленням щодо справедливості; створені відповідні інституції (офіційні правила, неофіційні обмеження й засоби, що забезпечують дотримання цих правил та обмежень) [6; 11].

Складну структуру економіки, яку для ґрунтовного розуміння необхідно вивчати з різних позицій та в різних аспектах, необхідно досліджувати й на різних рівнях аналізу, як-то: мікро-, мезо-, макро- та мега-.

Вплив останньої світової кризи на національну економіку спонукає органи державної влади різних повноважень та компетенції досліджувати складні економічні процеси з урахуванням світових тенденцій, тобто на рівні мегаекономіки, оскільки саме цей різновид аналізу передбачає дослідження поведінки суб'єктів ринків з урахуванням міжнародних господарських зв'язків. Мегаекономічний рівень впливає на макро-, мезо- та мікроекономічний рівні через міжнародні правові норми, світовий економічний порядок та міжнародні фінансові інститути, зокрема, страхові компанії, що здійснюють діяльність на території України [7].

Негаразди в мегаекономіці негативно позначаються на національних економіках, які інтегровані у світове господарство. Проблеми,

нагальність яких виявилася під час світової кризи 2008 р., на практиці показали, що ринковий механізм не є “рукою доброї волі”, яка спрямовує кожного індивідуаліста на дії із задоволення інтересів суспільства й нехтування своїми корпоративними інтересами та прибутками. Такі проблеми, як масове безробіття, циклічний характер розвитку, монополізм тощо, не могли бути ефективно вирішені ринком для прийняття суспільством.

Усе це дало нам змогу стати мимоволі свідками наділення багатьох держав функціями, що пов'язані з виконанням завдань, до яких ринок виявився байдужим, насамперед, соціального характеру. Зокрема, причинами, з якими пов'язані відмови ринку та які обґрунтовують відповідну діяльність урядів різних країн у цей кризовий період, є неефективність конкуренції та асиметрія інформації, про що йшла мова вище.

Ефективність функціонування механізмів державного управління дасть змогу, з одного боку, забезпечити рівні умови для всіх суб'єктів господарювання, включаючи нерезидентів, з іншого – регулювати всі процеси таким чином, щоб сформувати конкурентоспроможний національний господарський комплекс [1].

Ринки фінансових послуг, як сфера діяльності учасників ринків фінансових послуг з метою надання й споживання певних фінансових послуг, були і залишаються капіталомісткими та стратегічними для економіки в цілому, що робить зрозумілим посилену увагу з боку держави. До ринків фінансових послуг належать професійні послуги, зокрема, страхові [9].

Страховання, яке має велике значення для успішного економічного зростання держави в цілому, відіграє фундаментальну роль у національних економічних і соціальних структурах, сприяє розвитку підприємництва. Страхові компанії також є великими інституціональними інвесторами, необхідними для розвитку ринків капіталу. Фінансове значення страхового ринку та його особлива роль у суспільстві вимагають державного управління страховою діяльністю в Україні.

У ринковій економіці страхування є ефективним і результативним інструментом захисту від можливих ризиків, який забезпечує неперервність та безперебійність процесу відтворення, соціально-економічну стабільність у спільноті, а також слугує одним із головних джерел інвестиційного капіталу.

Ситуація на ринках фінансових послуг України є відображенням загальної ситуації в економіці країни, а також глобального економічного спаду. На стані вітчизняних фінансових ринків не могли не позначитися чинники, що зумовлювали їх розвиток протягом багатьох років загалом й особливо останнім часом: надмірна політизація управлінських рішень в економічній і фінансово-кредитній сферах; українська низька капіталізація суб'єктів господарювання;

відсутність реальних структурних перетворень у національній економіці й сталості макроекономічної, зовнішньоекономічної, грошово-кредитної та валютної політики; низький рівень добробуту населення й падіння його платоспроможності; відсутність класичного страхового та фондового ринку в Україні; вплив світової фінансової кризи; явно недостатня транспарентність і асиметрія інформації щодо діяльності гравців фінансових ринків [10].

Протягом дев'яти місяців 2011 р. спостерігалися традиційні хвороби страхового ринку: недобросовісна конкуренція, демпінг, недоформування резервів, зростання токсичних активів, вартість яких наближається до нуля. На сьогодні ці хвороби тільки загострилися. Багато компаній досі “грають” без правил, а потерпає від цього споживач, якому досить важко зорієнтуватися й обрати з них справді надійну [3].

Усе це вимагає від держави результативних і конкретних дій з поглиблення конкурентного середовища та підтримки добросовісної конкуренції, що полягає в суперництві, заснованому на дотриманні правових та етичних норм відносин у господарській діяльності.

Антикризовими заходами для нормалізації функціонування вітчизняного фінансового ринку, зокрема щодо небанківських фінансових установ, на сьогодні можуть бути, наприклад, кроки із забезпечення доступу страховиків до коштів резервів, розміщених на депозитах банків, для здійснення страхових виплат та запровадження контролю за недобросовісною рекламою страховиків [10].

Незрілість інституціональної інфраструктури ринку фінансових послуг, недостатнє законодавче забезпечення його функціонування є основними перепонами на шляху до ефективного використання іноземного та національного фінансового капіталу в Україні, що спонукає органи влади до здійснення заходів із забезпечення стабільного функціонування ринків фінансових послуг на основі:

1. Розроблення нормативно-правової бази для впровадження державного нагляду за фінансовими установами на консолідованій основі та вдосконалення застосування процедури тимчасової адміністрації щодо фінансових установ, діяльність яких загрожує інтересам споживачів фінансових послуг.

2. Підвищення рівня капіталізації страхових компаній, демонополізації окремих сегментів ринку страхових послуг, упровадження принципів страхового нагляду відповідно до стандартів Міжнародної асоціації органів страхового нагляду (IAIS) та створення системи гарантування страхових виплат за договорами страхування життя [8].

Підтримка конкурентного середовища, що дає змогу, з одного боку, забезпечити рівні умови для всіх суб'єктів господарювання, включаючи іноземних, з іншого – регулювати всі процеси таким чином, щоб сформувати на-

ціональний господарський комплекс, безперечно, є важливою та нагальною функцією держави на цьому етапі розвитку України [1].

Унаслідок впливу мегаекономіки, кризових явищ на національну економіку України та, як наслідок, на конкурентні відносини на ринках страхових послуг України, а також породжених нею неспроможності ринку і неспроможності влади у сфері захисту економічної конкуренції на цих ринках накопичується негативна практика, яка знижує рівень конкурентності середовища на ринках страхових послуг України.

В умовах відсутності загально визначених підходів до побудови стабілізаційних механізмів на ринках фінансових послуг у світі була посилена увага до питань формування державної політики на цих ринках, закономірностей, принципів, методів і моделей розроблення й функціонування механізмів державного управління на них.

В Україні до ринків фінансових послуг, що розвиваються, належить ринок страхових послуг, питання захисту економічної конкуренції на якому є актуальним і потребує моніторингу з боку держави, а також ефективної реалізації державної політики в цій сфері.

Формування державної політики у сфері захисту економічної конкуренції на ринках страхових послуг України, з огляду на потенційну неспроможність ринку в умовах асиметрії інформації та неспроможність влади досягти декларованих цілей державного втручання за умов асиметричної інформації, може бути здійснено шляхом підготовки та внесення змін до Закону України "Про захист економічної конкуренції" стосовно визначення термінів: "необґрунтовано висока ціна фінансової послуги", "необґрунтовано низька ціна фінансової послуги", "конкурентна ціна фінансової послуги", а також доповнення переліку ознак визнання зловживання монополією (домінуючим) становищем: "Встановлення фінансовою установою необґрунтовано високої та/або необґрунтовано низької ціни фінансової послуги".

Необхідно також розробити методику визначення необґрунтовано високої та необґрунтовано низької ціни фінансової послуги на ринках страхових послуг; встановити, що умови визнання монополією (домінуючого) становища фінансової установи на ринках страхових послуг встановлюються в порядку, визначеному Антимонопольним комітетом України.

Таку методику визначення необґрунтовано високої та необґрунтовано низької ціни фінансової послуги на ринках страхових послуг і порядок визнання монополією (домінуючого) становища фінансової установи на ринках страхових послуг Антимонопольним комітетом України доречно розробляти спільно з Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, із залученням провідних компаній ринків страхових послуг, об'єднань учасників ринку страхових послуг України тощо.

Необхідно також підкреслити, що з урахуванням сучасних світових кризових тенденцій, посилення глобального конкурентного протистояння на економічному, науково-технологічному, енергетичному ґрунті необхідним є забезпечення системності та послідовності в проектуванні й реалізації державної політики у сфері захисту економічної конкуренції на ринках страхових послуг України, її спрямування на захист національних інтересів.

IV. Висновки

Страховання відіграє фундаментальну роль у національних економічних і соціальних структурах, сприяє розвитку підприємництва, яке має велике значення для успішного економічного зростання держави в цілому. Страхові компанії також є великими інституціональними інвесторами, необхідними для успішного розвитку ринків капіталу. Соціально-економічне й фінансове значення страхових ринків та їх особлива роль у суспільстві вимагають державного управління страховою діяльністю в Україні.

З перебігом часу лише посилюється вагомість дотримання одного з основних стратегічних векторів національного соціально-економічного розвитку: формування в країні ефективної конкурентоспроможної економіки, що з урахуванням посилення глобального конкурентного протистояння на економічному ґрунті та в умовах подолання наслідків світової фінансової кризи вимагає оперативного реагування й дієвої реалізації державної політики у сфері захисту економічної конкуренції, зокрема на ринках страхових послуг. Адже економічна конкуренція є рушійним елементом ринкової економіки, що забезпечує баланс особистих і приватних інтересів суб'єктів ринку, формує підвалини соціальної стабільності в суспільстві.

Запропоновані вище заходи, зокрема встановлення методики визначення необґрунтовано високої та необґрунтовано низької ціни фінансової послуги на ринках страхових послуг, подальше формування конкурентного середовища на ринках страхових послуг України шляхом удосконалення державної політики у сфері захисту економічної конкуренції на цих ринках, на наш погляд, сприятимуть прозорому змагання страховиків і, зрештою, приведуть до створення конкурентного середовища на ринках страхових послуг України.

Перспективи подальших досліджень лежать у площині розуміння того, що підвищена увага з боку держави до формування конкурентного середовища на ринках страхових послуг України пов'язана з посткризовим періодом, сприяє посиленню суперництва страхових організацій за залучення споживачів страхових послуг і вигідне інвестування коштів страхових фондів для досягнення високих кінцевих фінансових результатів діяльності страховиків, зменшення проявів недобросовісності з їх боку. Поглиблення конкуренції сприятиме розвитку страхування, збільшенню асортименту й підвищенню якості страхової продукції, а також спонукатиме страхові

організації до розробки та впровадження нових видів страхування, удосконалення й розширення переліку послуг, що надаються. Це потребує поглибленого аналізу формування конкурентного середовища на ринках страхових послуг України та дослідження впливів глобальної економіки на відносини на умови функціонування цих ринків.

Список використаної літератури

1. Геоекономічна політика України : навч. посіб. / за заг. ред. І.В. Розпутенка ; І.В. Розпутенко, Н.А. Малиш, О.І. Кілієвич та ін. ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К. : НАДУ, 2010. – 126 с.
2. Економічна криза в Україні: виміри, ризики, перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/Table/25022009/index.htm>.
3. Завада О. “Страхування може стати локомотивом розвитку економіки” [Електронний ресурс] / О. Завада. – Режим доступу: <http://ufu.org.ua/ua/news/publications/5739/>.
4. Кілієвич О. Стосовно моделі держави у глобалізованому світі / О. Кілієвич, В. Юрчишин // Вісник УАДУ. – 2001. – № 1. – С. 213–220.
5. Кілієвич О. Мікроекономіка для аналізу державної політики : підручник / О. Кілієвич, О. Мертенс. – К. : Основи, 2005. – 655 с.
6. Кілієвич О.І. Економічний аналіз державної політики : навч. посіб. / О.І. Кілієвич. – К. : НАДУ, 2012. – 100 с.
7. Макроекономіка : підручник / за ред. В.Д. Базилевича. – 4-те вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2008. – 743 с.
8. Новий курс: реформи в Україні. 2010–2015. Національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін. – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
9. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 1. – Ст. 1.
10. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави: національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця та ін. – К. : НВЦ НБУВ, 2009. – 687 с.
11. Стігліц Дж.Е. Економіка державного сектора / Дж.Е. Штігліц ; пер. з англ. А. Олійника, Р. Скільського. – К. : Основи, 1998. – С. 103–113.
12. Тищук Т. Щодо протидії прихованому впливу капіталів з України через “податкові гавані” : аналітична записка [Електронний ресурс] / Т. Тищук. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/828/>.
13. Тищук Т. Державне регулювання трансфертного ціноутворення в Україні як засіб протидії впливу капіталу : аналітична записка [Електронний ресурс] / Т. Тищук, О. Іванов. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/739/>.

Стаття надійшла до редакції 04.10.2012.

Мосципан Р.Н. Формирование конкурентной среды на рынках страховых услуг Украины: влияние мегаэкономики и роль государства

В статье рассматриваются влияние мегаэкономики на конкурентную среду на рынках страховых услуг Украины, вопросы несостоятельности рынка и несостоятельности государственной власти в сфере защиты экономической конкуренции на этих рынках. Предложены направления усовершенствования государственной политики в вышеупомянутой сфере, в частности усиление влияния государственной политики на формирование добросовестной конкурентной среды.

Ключевые слова: экономическая конкуренция, страховой рынок, асимметричная информация, эффективность и результативность государственной политики, несостоятельность рынка.

Mostsipan R. Formation of competitive environment at insurance markets in Ukraine: influence of megaeconomy and role of state

The article is devoted to consideration of megaeconomy influence on the competing environment at Ukrainian insurance service markets, issues of market disability and failure of the state power in defending the economic competition at these markets. Suggested are the means of state policy improvement in the above mentioned sphere and strengthening of the state policy influence on the formation of fair competitive environment in particular.

Key words: economic competition, insurance service markets, asymmetric information, efficiency and effectiveness of public policy, market failures.